

Felsefe

Arif ERKAN

(İst. Edebiyat Fakültesinde
Doktora öğrencisi)

İslâm düşüncesine dair

U makalemizde «İslâm düşüncesini adlandırma» meselesi üzerinde durmak istiyoruz.

Bu düşünceyi adlandırmada maalesef yazarlar arasında bir birlik yoktur. Bazıları bu düşünceye «Arap», bazıları da «İslâm» adını veriyorlar. Böylece bu düşünceyi adlandırmada başlıca iki gurup ortaya çıkıyor. Birinci guruba göre, bu düşünce mensupları eserlerini arapça yazmış oldukları için, «Arap Düşüncesi» diye adlandırmak gerekir. Meselâ: Histoire de la philosophie Médiévalé (orta çağ felsefesi tarihi) adlı kitabın yazarı Maurice de Wulf, Histoire de la philosophie (Felsefe Tarihi) adlı büyük eserin sahibi Emile Bréhier ile S. Munk, G. Quadri, H. érouya... gibi felsefe tarihçileri bu görüştedirler. De Lacy O'Leary ise «Arabic Thought and its place in History» «Arap düşüncesi ve tarihteki yeri» adlı eserinin bir yerinde : «işin şu ciheti tuhaftır ki, İslâm felsefesinin kurucusu El-Kindî, İslâm düşüncesinin bir kaç ileri geleni içinde soyca arap olan tek kişiydi. İslâm dünyasında filozof ve âlimlerin büyük kısmı İranlı, Türk ve eBrber kanındandı» (s. 74) demesine rağmen eserine «Arap Düşüncesi» adını veriyor. Fakat H. Yurd-aydın ve Y. Kutluay bu eserin türkçeye tercümesinde «Arap» yerine, bizce de daha doğru olan «İslâm» kelimesini koyarak esere «İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri» adını vermişlerdir.

Bu düşünceye «İslâm» adını veren ikinci guruba göre; bu düşünceye «Arap» denemez, çünkü onun mensuplarının çoğu Sâmî asıldandır. İslâm filozofları içinde Arap olduğunda şüphe olmayan biri varsa o da sadece El-Kindî'dir. Bundan dolayı onları İslâm adı altında toplamak en doğru yoldur. Çünkü İslâmın bu düşüncede büyük bir etkisi olmuştur. Üstelik bu düşünce İslâm ülkelerinde meydana çıkmış ve gelişmiştir.

Les penseurs de L'islam (beş cilt) «İslâm Düşünürleri» adlı kitabın yazarı Carra de Vaux, Die philosophie des Islam «İslâm Felsefesi» adlı kitabın yazarı Alman bilgini Max Horten, Geschichte der Philosophie im Islam «İslâm'da Felsefe Tarihi» nin yazarı De

Boer, L. Gauthier ve Hilmi Ziya Ülken... gibi felsefe tarihçileri ise bu görüştedirler.

HERHESİN malûmudur ki Orta çağda çeşitli milletler meydana gelen Hıristiyan batı dünyası ilmi eserlerinde Yunancayı, edebî eserlerinde de Latinceyi kullandıkları gibi, çeşitli milletlerden meydana gelen müslüman doğu da Orta Çağda ilim dilinde arapçayı, edebiyât dilinde de Farsçayı kullanıyordu. Bir çok Türk bilgin ve edîbi asrın modasına uyarak eserlerini Arapça veya Farsça yazmışlardır. İranlıların da aynı şeyi yaptığını görüyoruz. Şu halde çeşitli milletlere mensup olan bu bilginler ve düşünürler ancak «İslâm» genel adı altında toplanabilirler. Burada şunu da belirtelim ki : Düşünce kelimesi çok geniş bir anlam taşır ve İslâm kelimesinin Arap, Türk, İran ve Berber... v.s. kanından olan insanları içine aldığı gibi bu kelime de, Filozofları, Mutasavvıfları ve kelâmcıları içine alır. Çünkü İslâm'da «filozof» adı ancak belli bir düşünür zümresine verilmiştir. Oysa düşünür (veya düşünce) kelimesi filozofları, mutasavvıfları, kelâmcıları hatta hukuk felsefesi yapmış olan müctehid ve fakihleri de içine alır. Çünkü usul-u fıkıh bir nevi hukuk felsefesidir. Kaynağın ilâhî oluşu bu telâkkimize mani değildir.

Prof. Carlo Nallino'nun «Orta Çağda Araplar da Felek İlmî ve Tarihi» hakkında verdiği konferanslarında bu konuya dair bir görüşü vardır. Carlo Nallino diyor ki :

«Geçenlerde, konferanslarının Orta çağda, yani aşağı yukarı Hicrî 900 yılının sonuna kadar Araplar da heyet ilminin tarihi üzerinde döneceğini söylemiştim. Şimdi kendilerine Arap denen kimselerin tarihini yapmamız gerekiyor.

Cahiliyet devrinden veya İslâmın ilk asrından bahsedildiği zaman şüphesiz Arap kelimesi, hakiki ve tabii anlamıyla kullanılmıştır ve Arap Adası olarak bilinen yarımada yaşayan ümmeti gösterir. Fakat hicrî birinci asrı takibeden asırlardan bahsedildiği zaman bu lâfzı istilâhî manasıyla alırız ve onu, İslâm memleketlerinde oturan ve ilmi eserlerinde Arap dilini kullanan bütün ümmetlere ve milletlere veririz. Böyle olunca, Arap kelimesi içine, ilim kitaplarının dilinde ve İslâm devletinin uyruğu olmada birbirleriyle ortak bulunan, İranlılar, Hintliler, Türkler, Suriyeliler, Mısırlılar, Berberiler ve Endülüsküleri... v.s. girerler. Eğer onlara Arap adını vermezsek, Kahtan ve Adnan evlâdından bu ilimde yükselmiş kimselerin azlığından dolayı Araplarda heyet ilminden bahsetmeye hemen hemen kâdir olamayız.» İbn Haldûn (ölm. H. 808/M. 1406) ise «Mukaddime» de şöyle diyor : «Şaşılacak bir şeydir ki İslâm milleti içinde ilim sahiplerinin çoğu Arap olmayan (acem) kimselerdir. Pek azı müstesna gerek şer'î ilimlerde ve gerekse akli ilimlerde durum böyledir. Eğer onlar nisbetinde Arap olan bir kimse varsa; şüphesiz o, din, arap dini ve onun şeriatının sahibi de bir Arap olmasına rağmen, dilinde, eğitimcinde ve hocasında acemdir...

Eğer biri bu istilâha itiraz eder ve «Müslimûn» lâfzını kullanmak «Arap» lâfzını kullanmaktan daha doğru ve uygun olur derse, bu iki sebepten dolayı doğru değildir derim.

BİRİNCİSİ : «Müslimûn» lâfzı, Hıristiyanları, Yahûdileri, Sabiileri ve ilimlerde ve Arapça eserlerde ve özellikle de Matematik,

Heyet, tıp ve felsefede büyük payları olan diğer din sahiplerini dışarda bırakır.

İkincisi : «Muslimûn» lâfzı, Ehl-i İslâmın Farsça ve Türkçe gibi arapça olmayan dillerle tasnif ettikleri şeyleri de araştırmayı gerektirir. Bu ise konumuzun dışındadır. En doğru yol, sonraki yazarların çok kullandıkları şeye uymamız ve «Arap» lâfzını, yukarıda söylediğimiz istilâh ile yani ümmete nisbetle değil de kitapların diline nisbetle almamızdır» (Cilt I, sayfa 16-17).

BİZ deriz ki; bu düşünce veya felsefeye ehli bir ad vermiş ve üzerinde anlaşmışlardır. Bizim de onlara uymamız gerekir. Meselâ İbn Sina (ölm. H. 428/M. 1037) Şifâ ve Necât adlı kitaplarında «El-Mütefelsifet'ül-İslâmiyye» deyimini kullanıyor. Şehristânî ise el-Milel ve'n-Nihâl adlı kitabında, bir çok yerlerde «Felâsifet'ül-İslâm» deyimini tekrarlıyor. Meselâ Şehristânî bu kitabının bir yerinde «Yakub b. Ishâk el-Kindî ve Hüneyn b. Ishâk... ilâh gibi sonraki İslâm Filozofları» diyor.

Gazâlî ise «Tehâfüt el-Felâsife» adlı kitabında : «Aristonun sözlerini tercüme eden mütercimlerin sözleri tefsir ve teville muhtaç olan tahrif ve tebdilden kurtulamamıştır. Hatta bu durum aralarında çekişme ve anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bunların içinde nakl ve tahkik hususunda en kuvvetlisi «Mütefelsifet'ül-İslâmiyye»-den Farâbî Ebû Nasr ve İbn Sina'nın sözleridir.» diyor ve «İslâm» kelimesini kullanıyor. İslâm'ın himâyesinde felsefeyle uğraşmış bu, müslüman ve müslüman olmayan kimselere İslâm düşünürleri veya filozofları adı verilir. Felsefelerine de istilâhî anlamda İslâm Felsefesi denir. Bu adlandırılmaya Arapça, Türkçe, Farsça, Hintçe dilleriyle eser yazmış bütün İslâm düşünürleri girerler.

ZATEN bu felsefe veya düşünce mensublarının bir çoğunun milliyetleri hakkında da felsefe tarihçileri tarafından kesin bir sonuca varılamamıştır. Meselâ Soheil M. Afnan, İbn Sina'nın hayatı ve eserleri hakkında yazdığı kitabında onun milliyeti üzerinde durur. Babasının menşeinin meçhul olduğunu, gâlip ihtimalle İranlı olabileceğini, annesinin adının «Sitare» oluşunun da buna delil teşkil ettiğini söyler (Bak. Avicenne, His Life and Works, p. 58 London 1958). M. Şemseddin Günaltay ise «İbn Sina'nın Milliyeti, Hayatı, Kültürü» adlı yazısında : «İlmi eserlerini arapça yazmış olmasına bakan bazı garp müellifleri, İbn Sina'yı arap saymakta devam edip gelmişlerdir. Hayatının son kısımlarında İran'da yaşamış ve Pers dilyle bir iki küçük risâle yazmış olmasına dayanan bir kısım müellifler ise onu Pers (İran) milletine sokmaya gayret etmişlerdir.» diyor ve İbn Sina'nın Türk olduğunu kuvvetle savunuyor. (Bak. İbn Sina, Şahsiyeti ve eserleri hakkında tetkikler, İst. 1937). Diğer İslâm düşünürlerinin pek çoğunun milliyeti hakkında da durum böyledir. Konumuzun dışına daha fazla çıkmamak için misâli çoğaltmak istemiyoruz. Çünkü İslâm düşünürlerinin milliyetleri meselesi ayrı ve oldukça ihtilâflı bir konudur. Kısaca şunu söyleyelim ki : Müsterek bir kültür içinde yetişmiş olan bu düşünürleri, milliyeti bir yana bırakarak «İslâm» adı altında toplamak en doğru yoldur.